

ROSONCZY ILDIKÓ Egy régi július 28-a emlékére

Alföldy Jenő születésnapjára

1849. július 28-án az erdélyi hadsereg parancsnoka, Bem József altábornagy „hat napi szakadatlan utazás után”, egyre kiújuló sebei miatt négylovas hintón robogott be a székely fővárosba, Marosvásárhelyre. Azt tervezte, az oroszok által már elfoglalt Nagyszeben ellen vonul, de tudomására jutott, hogy Lüders tábornok elhagyta a várost és visszafordult a székelyek földje felé. Az orosz parancsnok, mielőtt megindult volna a magyarországi főhadiszíntér felé, biztosítani akarta a hátát, ezért véglegesen le kellett számolnia az erdélyi magyar erőknél utánpótlást biztosító forrongó vidékkel.

A civil ruhás fiatal őrnagy, Bem egyik segédtisztje 28-án még Marosvásárhely felé szekerezett, s oda csak 29-én hajnalban érkezett meg. Nem tudta, mit tervez az „öreg”, mint feleségének írta „vagy két napig itt leszünk, míg a sereget egy kissé rendbe szedi, aztán mit teszünk, ő tudja...” Mindenesetre egy szabónál uniformist rendelt magának. Délután azonban Bem összehívatta vezérkarát főhadiszállására, a régi Teleki Domokos-féle házba, este pedig a szűkebb törzséhez tartozó tiszteket rendelte magához, s tájékoztatta őket a kialakult helyzetről: Lüders Segesvárnál áll, tehát másnap kora reggel Székelykeresztúron át felvonulnak ellene. Bem kijelölt segédtisztjei is utasítást kaptak az indulásra. A civil ruhás fiatal őrnagynak azonban, akinek sem fegyvere nem volt, sem lova, hiszen őrnagyi rangját a székelyföldi Berecken csak néhány napja kapta vissza, a parancsnok megtiltotta, hogy vele tartson. Hiába: „Nem tudok az öregtől elmaradni... Akár visz, akár nem visz, én megyek...” – mondta bajtársának, s július 30-án reggel „egyszerű, minden tisztí jelvény nélküli zsinóros vászonzubbonnyban a katonai iroda vezetőjének „kóberes” kocsiján elindult Székelykeresztúr és Segesvár felé...

A magyar történelmi tudatban a középkorban kiépült szép és gazdag szász város neve a veszteség és vereség fogalmát hívja elő, holott Segesvárnál Bem július 31-én valóban súlyos, de nem döntő katonai vereséget szenvedett mintegy két és félszeres túlerőben lévő ellenfelétől. Komoly veszteségük volt a cári csapatoknak is. A legfájdóbbat számukra annak a Szkarjatin tábornoknak, Lüders vezérkari főnökének a halála jelentette, akit rögtön az ütközet kezdetén eltalált egy földről visszapattanó magyar ágyúgolyó. Az oroszok tábornokot veszítettek, a magyarok legnagyobb vesztesége pedig „csak” őrnagy volt. Az a fiatal civil ruhás őrnagy, akit Petőfi Sándornak hívtak.

A segesvári vereség súlyát a költő elvesztése növelte meg. Bem a csatamezőről visszatért Marosvásárhelyre, összevonta és rendezte erőit, majd az oroszok legnagyobb megrökönyödésére Nagyszeben alatt termett, és augusztus 5-én bevette a várost. S ha mérlegre tesszük 1849 nyarának erdélyi hadi eseményeit, azt látjuk, hogy az Erdélybe benyomult orosz hadtest, amely három hét alatt ki akart jutni a magyar Alföldre, hogy ott kerüljön a magyar főszerep hátába, ezt a célját nem érte el. Lüders serege, köszönhetően a szívósan védekező, szellemesen taktikázó lengyel tábornoknak, és köszönhetően a lerongyolódott, végül teljesen felmorzsolódott erdélyi hadseregnek, ott ragadt Erdélyben. Olyan teljesítménye volt ez Bemnek, amely előtt az orosz ellenfél is elismeréssel adózott.

Július 28-án Leiningen-Westerburg Károly gróf honvéd tábornok, aki alig több mint egy hónapja vette át a III. hadtest parancsnokságát, Gesztelynél, a Hernád menti Zemplén megyei falucskánál tartotta szemmel Grabbe orosz altábornagy ellene felvonuló hadoszlopát. Amikor az oroszok ágyúlovásnyi távolságra közelítették meg a magyar erőket a folyó bal partján jól fedező állást, Leiningen ágyúit tüzet nyitottak. A támadó oroszok végül sebesültjeiket és az elesetteket visszahagyva hátráltak Onga, Miskolc, majd Putnok felé. Veszteségük negyvennégy halott, ötvenkét sebesült, három eltűnt. Másnap bukkant rájuk a IV. orosz hadtest egyik kozák járőre. E hadtest küldött szekereket a sebesültekért s katonáival eltemettette a holtakat. A magyarok egy halottat veszítettek.

Grabbe, az egykori dekabrista, szangvinikus természetű, főparancsnokát élesen kritizáló, önfejű orosz altábornagy, akinek nevéhez fűződik Losonc kirablása és porig égetése augusztus 8-án, a hadjárat idején vezetett naplójában gesztelyi kudarcára viszonylag kurtán, de többször visszatér, és a történetekért hibáztat mindent és mindenkit. Magát a legkevésbé.

Leiningen is vezetett naplót, annak nagy részét azonban már osztrák fogságban írta. A részletes napló sajnos április 5-ével megszakad, az isaszegi csatától kezdve a gyorsan pergő eseményekre vonatkozóan – egészen október 4-ig – csak jórészt ceruzával írt, rövid, sokszor csupán egy-két szavas napi jegyzeteket tartalmaz. E feljegyzések kidolgozására a vértanú tábornoknak nem maradt ideje. Így a július 28-i győzelemre jegyzeteiben csak egy szó, a helynév emlékeztet: Gesztely.

A birodalmi német grófi családból származó, magyarul csupán egy-két szót tudó Leiningen a szabadságharc egyik legrokonszenvesebb hőse, akiért katonái rajongtak. Goethét, Schillert olvasott, bölcsésznek készült volna,

nem katonának, de az elszegényedő család (apjának kastélyát Napóleon francia csapatai fosztották ki) többi tagjához hasonlóan ő is kényszerpályát választott, osztrák katonai szolgálatba lépett. Bár „édes Németország” sorsát figyelemmel kíséri és bizik a parlamentáris demokrácia elvei alapján létrejövő egységes Németországban, Magyarország érdekeit is a magáénak tekinti. 1848 őszén ifjú magyar feleségét és két kisgyermekét hagyja Pozsonyban, amikor önként jelentkezik Mészáros Lázárnál, a magyar hadügyminiszternél. Döntését (amelyet majd az aradi hadbírótság súlyosbító körülménynek tekint) világosan és egyértelműen indokolja meg: „Magyarországon birtokos vagyok, és ezt az országot kell hazámnak tekintenem.” „Az ördög küzdjön a meggyőződése ellen, és inkább érjen engem bármi, sem hogy rablókkal együtt harcoljak egy addig békés nemzet ellen” – fakad ki egyik levelében. Feleségéhez írt levelei és naplója nemcsak egy megható szerelem dokumentumai, hanem a szabadságharc hadtörténetének legmegbízhatóbb forrásai közé is tartoznak. A művelt, bátor, mindig megbízható tábornok értékes naplójából most nem plasztikus csataleírásait, a Délvidéken folyó öldöklő polgárháború, a keserves tábori élet általa megörökített képeit emelem ki, hanem azt a kis portrét, amelyet feleségének rajzolt az 1849 februárjában megismert Damjanich Jánosról, későbbi barátjáról és vértanú társáról: „Külseje körülbelül hasonlít Shakespeare-éhez azon a kis érmen, melyet menyasszony korodban adtál nekem. Ugyanaz a domború homlok, rövid, hajlott orr, kicsi, csukott száj, erős szakáll, kopasz tarkóján csak hátul és oldalvást néhány sötét fűrt, amellet egy fél fejjel magasabb, mint a te Károlyod, és jóval vastagabb nála; főképpen pedig az erős szemöldök alatti barna szem, tele jóssággal, mely azonban, ha haragszik, oly vad, hogy fiatal katonáink gyakran remegtek egy pillantásától. Oly szépnek festem e férfit, hogy végtére beleszeretsz; hogy ezt meggátoljam, azt is meg kell mondanom, hogy már túl van a negyvenen és egy kicsit bántja a köszvény;...”

A gesztelyi ütközet hőse tehát a fiatal, német anyanyelvű Leiningen, maga az ütközet pedig egyik jellemző epizódja annak a küzdelmes hadmenetnek, amelynek eredményeként Görgey feldunai hadserege az orosz főerőket megkerülve, támadást nem kezdeményezve, de minden támadást határozottan visszaverve augusztus 9-én megérkezik Aradra, a honvédseregek számára kijelölt gyülekezési pontra. Egyetlen harc képes hadseregként.

Július 28-án Szegeden a magyar országgyűlés nyílt ülésén nagy többséggel elfogadta a nemzetiségi törvényt. Képviselőházi határozatról van szó ugyan, de az

olyan átfogó jogalkotási folyamatba illeszkedett bele, amely új alkotmányt eredményezett volna, így méltán tiszteli törvényként a magyar köztudat.

A délvidéki és erdélyi véres polgárháború megfontolásra, a közös érdekek keresésére, tárgyalásokra ösztönözte mind a magyar kormányzatot, mind a nemzetiségi vezetőket. Batthyány Kázmér külügyminiszter június 10-i köriratában, amely a nemzetiségekkel való megbékélés elvi alapjaként az ország területi integritását, egységét és a magyarság vezető szerepét jelölte meg, kifejezte a kormány készségét az ország területén élő nem magyar ajkú népek nemzeti jellegének erősítését célzó minden olyan törekvés elfogadására, amelyek a fenti kritériumokkal összhangba hozhatók. Ilyenek voltak az egyházi autonómia, valamint a községi, az alsófokú bírósági, az egyházi, az iskolai és a magánéleti nyelvhasználat. Ez a bizalmas jellegű körlevél a diplomáciai megbízottaknak és a határszéli katonai parancsnokoknak szólt, célja pedig az volt, hogy ismertesse a kormány álláspontját a nemzetiségekkel folytatandó tárgyalásokat illetően.

Az ennél továbblépő július 14-én megkötött magyar–román megbékélési tervezet a nemzetiségi kérdés átfogó rendezésének elveit is meghatározta. Az egyre súlyosabb hadi helyzetben a kormánynak nem volt már módja arra, hogy részletes törvényjavaslattal álljon az országgyűlés elé, ezért az ország nem magyar ajkú népeinek nyelvhasználati jogát, egyházi önkormányzatát és hivatalviselésének körülményeit szabályozó határozati javaslatot e megbékélési tervezet alapján nyújtotta be Szemere Bertalan miniszterelnök és belügyminiszter: „Hadd lássa a világ (...), hogy míg a régi forradalmak csak a szabadságot kívánták és nyerték meg, mi értjük az új történet új forradalmát, és hogy mi nemcsak a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is.” A törvény értelmében a törvényhozás, a kormány és a hadsereg hivatalos nyelve a magyar maradt, de a nem magyar lakosság olyan széleskörű nyelvhasználati jogokat kapott, amivel a magyart hivatalos nyelvként nem terjesztették ki az államhatárig.

Varga János történész értékelése szerint a törvény „még ha nem is mondta ki, konkrét rendelkezéseivel valójában feladta a magyar szupremáciát filozófiai köntösben kifejező egységes magyar politikai nemzet eszméjét.” (...) „A korabeli Európának voltak országai, amelyekben törvények vagy uralkodói rendeletek szabályozták a nemzetiségi ügy egy vagy több vonatkozását. De a magyar törvényhozás volt az első, amely a nemzetiségi kérdés megoldására rendszeralkotás formájában tett kísérletet. Olyan rendszer kidolgozásával, amely egyrészt átfogja a problematikának csaknem egészét, másrészt seholy sem tapasztalt mélységű önkorláto-

zásról tanúskodik” – összegez az idézett tudós. S mindehhez tegyük hozzá: ha értékelünk, az akkori megoldási kísérletek korlátait érdemes összevetni a térség nemzetiségeinek mai áldatlan helyzetével.

Július 28-án többször halasztott adósságot törlesztett a magyarországi zsidóság irányában is a képviselőház azzal, hogy kimondta a zsidók emancipációját. A javaslatot, amelyet közfelkiáltással fogadott el a ház, ugyancsak Szemere Bertalan terjesztette be: „Uraim! Ha a zsidó nép szinte ott van a csatatereken, és vérét ontja egy oly hazáért, melynek ő még nem kijelentett polgára, ha ő vagyonát, életét örömet feláldozza azon szabadságért, melyet csak reményl, azon jogokért, melyeket még nem bír, mit bírnak a többiek, (...) azt hiszem, (...) eljött az idő, hogy a nemzetgyűlés azon szent kijelentését tovább ne halassa, miszerint a zsidók is a hazának polgárai, jogban és kötelességben a többiekkel egyenlők.” A zsidóság jogegyenlősítését morális kötelességüknek tartották a magyar liberálisok, ugyanakkor fejet hajtottak a magyarországi zsidóknak az ország védelméért főként a honvédség felszerelése és a hírszerzés terén kifejtett tevékenysége előtt is.

A hatalmas orosz katonai szövetséges győzelmet biztosító magyarországi jelenlétének árnyékában az osztrák kormányzat diadalittasan rendezkedett be. Magyarország teljhatalommal felruházott katonai és polgári kormányzója, Haynau tábornagy, aki már június 1-jén felakasztatta az első honvédtiszteket, sorra adta ki fenyegető hangú kiáltványait: július 1-jén például haditörvényszéki eljárást helyez kilátásba mindazokkal szemben, akik nem szolgáltatják be Kossuthbankóikat, 8-án rendeletben kötelezi az ország lakosságát az osztrák kormány által kibocsátott kincstári utalványok névértékben történő elfogadására, július 19-én Pesten kijelenti, halál vár az ellenszegülőkre, 28-án pedig éppen a még júliusban is honvédújoncokat kiállító Kecskeméten keltezi azt a kiáltványt, amelyben a települések felégetését rendeli el arra az esetre, ha azok csapatait megtámadnák. (Ezt bizonyítandó két nappal később egy osztrák dandár fel is gyújtja Csongrádot.)

Bécsben ugyancsak július 28-án kerül sor az egykor liberális ügyvédből a neoabszolutizmus támogatójává avanzsált Alexander Bach birodalmi belügyminiszteri kinevezésének véglegesítésére. Az ilyen és hasonló életpályáknak is megvan a maguk bája, de most ne a karrierizmus e napjainkban is tapasztalható válfaját vizsgáljuk, hanem arra a történelmi teljesítményre figyeljünk, amelyet Magyarország 1848-ban és a következő évben Európának felmutatott.

Annak a százhatvan évvel ezelőtti július 28-ának a történetén végigtekintve eltűnődik az ember. Először az oroszokkal vívott küzdelmek kapcsán azon, hogy a polgári átalakulást illetően mintának tekintett Nyugat milyen hűvös távolságtartással szemlélte az autokrata Miklós cár hadainak fellépését az alkotmányos berendezkedését és nemzeti önrendelkezését védelmező magyar állam ellen. Mert az angol kormány ugyan rendkívül sajnálta Oroszországnak ezt a beavatkozását, mégsem tartotta „az ügyet olyannak, amely (...) megkövetelné, hogy Nagy-Britannia e tárgyra vonatkozólag hivatalosan véleményét nyilvánítsa”. (Százhat évvel később hasonló tapasztalatokkal gazdagodhatott a nyugat-európai civilizációs mintát a keleti diktatórikus rendszerrel szemben követni kívánó forradalmi Magyarország.) Petőfi, mint társa visszaemlékezéséből tudjuk, azon a „kőberes” kocsin „leírhatatlan düh és megvetéssel nyilatkozott az európai diplomácia aljassága, ostobaságáról”.

Aztán azon is érdemes elgondolkodni, hogy ugyan az orosz cár 1848 tavaszától fegyveres beavatkozásra készen kísérte figyelemmel Európa forradalmait és a nemzeti egységtörekvéseket, akkor döntött a Magyarország elleni katonai intervencióról, amikor a forradalmi hullám terjedésétől már végképp nem volt mit tartani. Európa valóban újra csendes volt, csak a magára maradt magyar kezében csengett a kard. S ekkor a kontinens közepén, a Habsburgok birodalmának területén Európában azelőtt soha nem látott méretű orosz hadsereg jelent meg. Nagyobb volt ez a haderő nemcsak a magyar honvédseregnél, hanem a Magyarországon harcoló osztrák hadseregnél is. A segélycsapatok létszáma meghaladta annak a kormánynak a csapatait, amely behívta őket országába. Független államról lévén szó ez elég különös vállalkozásnak tekinthető. (Ilyesmit persze tapasztalhattunk a XX. században is, éppen mifelénk, de nemzeti szuverenitásától megfosztott ország bábkormányja esetében.)

1849 tavaszán kiderült, hogy a magyar hadsereg s mögötte az azt ellátó, azt felszerelő és fiait honvédnek adó magyar társadalom képes az ország védelmére. Képes volt azért, mert a reformkorban kidolgozott érdek-egyesítési politika eredményeként létrejött polgári nemzet az ország irányítását vállaló politikai elit maga mögött tudhatta. És képes volt azért, mert ez a politikai elit a társadalom jogfosztott rétegeit nemcsak beemelte „az alkotmány sáncai mögé”, nemcsak szabadabbá tette, hanem tulajdonossá is: a jobbágytelek átment a felszabadított jobbágy tulajdonába. (A szabadságharcot támogató parasztságot éppen ezért próbálták a sorra kiadott osztrák proklamációk azzal eltéríteni a magyar kormánytól, hogy

ismételten meghirdették: a jobbágyok felszabadítását az uralkodó nem fogja visszavonni.) Ebben a helyzetben Bécs két lehetőség között választhatott. Vagy kiegyezik a magyar polgári állammal (annak kiszakadása az osztrák birodalomból nem volt törvényszerű, a Függetlenségi Nyilatkozat ellenére sem), vagy külső, egyébként a saját szempontjából is kockázatos katonai segítséggel lép fel ellene. Ez utóbbi megoldás mellett döntött.

A szabadságharc leveréséhez két nagyhatalom hadseregére volt szükség. Érdemes azt is megjegyezni, hogy az angol álláspont éppen a magyar katonai sikerek hatására – megkésve ugyan –, de változni kezdett. Július végén az angol képviselőházban Palmerston külügyminiszter kijelentette: Anglia célja az, hogy Magyarország és Ausztria küzdelme a két fél megegyezésével érjen véget, s a közvetítésre is mutatkozott hajlandóság. A Magyarország helyzetére vonatkozó nézet változása mögött tehát a sikeres önvédelem ténye volt.

Az osztrák miniszterelnök, Felix zu Schwarzenberg herceg centralizált, német nyelvű, abszolutista módon kormányzott birodalom kiépítéséről álmódott. Ez az egységes piacot jelentő birodalom az osztrák nagypolgárságnak is érdekében állt. Ma a nyugati történetírás a

neoabszolutizmus képviselőjét, az említett Félix zu Schwarzenberget egyre gyakrabban ünnepli nagy liberális politikusként, mint arra Katona Tamás történész felhívta a figyelmet, s ennek megfelelően a magyar szabadságharc katonai vezetőinek kivégzését osztrák szempontból nemcsak érthetőnek, hanem helyesnek is tartja. Kérdés, hogy a nemzeti önbecsülésében megropant hazai társadalom hogyan viszonyul az ilyesféle kétes mítoszgyártáshoz. Különösen akkor, amikor a legújabb magyar irodalomtörténet(ei)ben a szellemi életünk, tudatunk alakulásában megkerülhetetlen polgári forradalom és alkotmányvédő háború örökségének tulajdonképpeni ignorálásával találkozunk.

Ma határon innen és túl erős és egyre erősebb a közös magyar vereségtudat, és ezzel párhuzamosan erodálódik a közös teljesítménytudat. Okkal persze. A Kárpát-medencei magyarság európai méretekben jelentős utolsó nagy *közös* történelmi tette 1848–49-hez fűződik, ahogy Egyed Ákos történész erre rámutatott. És ennek emlékezete, a nagybirodalmi aspirációkkal szemben országot védeni tudó, jogkiterjesztéssel nemzetet építő szabadelvűség hagyománya abroncsként fogja össze a több országban élő magyarságot. Még.

